

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/19083> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Jordaan, Henri Romondus

Title: Slavernij en vrijheid op Curaçao : de dynamiek van een achttiende-eeuws Atlantisch handelsknooppunt

Issue Date: 2012-06-14

Slotbeschouwing

Het specifieke karakter van het achttiende-eeuwse Curaçao, dat zich vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw met de slavenhandel als motor ontwikkelde tot een dynamisch Atlantisch commercieel knooppunt, bood aan het zwarte en gekleurde deel van de bevolking mogelijkheden die het overgrote deel van de mensen van Afrikaanse herkomst in de meeste andere Amerikaanse koloniën niet had. In de stad, de haven en de regionale handelsvaart bestond een grote behoefte aan arbeidskrachten. In de vroege periode werd hierin voorzien door naast Europese zeelieden, metselaars, (scheeps)timmerlieden, kuipers, huisschilders, zeilmakers, chirurgijns en ook defensiepersoneel, slaven in deze sectoren te werk te stellen. Europeanen bleken slecht bestand tegen infectieziekten, met name gele koorts, en stierven vaak al vrij snel aan aankomst in de kolonie. De behoefte aan arbeidskrachten en militairen werd meer en meer door slaven en vervolgens door vrije niet-blanken ingevuld. Er ontstond een stelsel, dat overigens niet specifiek Curaçaos was, waarbij slaven voor hun meesters een inkomen verdienden door als matroos of ambachtsman aan derden te worden verhuurd. Daarnaast was er in stad vraag naar huishoudelijk personeel, koks, naaisters, wasvrouwen, maar ook naar vrouwelijk personeel in de vertiersector rond de haven, de kroegen en bordelen, en in de logementen. Ook was de stad een markt waar allerhande voedsel kon worden verkocht. Dit alles bood slaven mogelijkheden om een eigen inkomen te genereren en uiteindelijk met gespaard geld vrijheid te kopen, de eigen vrijheid of die van een naaste.

In de kolonie was in principe de wetgeving van de Republiek van toepassing. Omdat er in het moederland geen wetgeving bestond ten aanzien van slavernij hadden de Staten-Generaal bepaald dat het Romeins recht van toepassing zou zijn. Daarmee waren er weinig belemmeringen ten aanzien van manumissie: vrijlating was een privaatrechtelijke kwestie tussen meester en slaaf, waar de overheid, zolang er geen sprake was van verstoring van de openbare orde of overlast, buiten bleef. Het was slaven conform het Romeins recht bovendien toegestaan om een eigen spaarpot te hebben, het *peculium*, waarmee manumissie door zelfvrijkoop of vrijkoop van een andere slaaf kon worden gerealiseerd. Uiteindelijk was natuurlijk altijd de medewerking van de meester nodig en een slaaf had geen formele wettelijke mogelijkheden om tegen zijn meester actie te ondernemen wanneer deze hem bedroog, door bijvoorbeeld wel de vrijkoopsom te accepteren maar vervolgens geen vrijbrief te verstrekken. Kennelijk was dit uitzonderlijk. Blijkens het grote aantal manumissies en het geringe aantal aangetroffen juridische complicaties met vrijlating hadden zowel de meesters als het gouvernement er belang bij dat het stelsel voorspelbaar en soepel bleef functioneren.

De veronderstelling dat de relatief omvangrijke manumissie in de kolonie in belangrijke mate veroorzaakt zou zijn door het feit dat de Curaçaose slaaf vooral een luxe bezit was waarvan in tijden van economische teruggang gemakkelijk afstand kon worden gedaan, moet als te simpel worden afgedaan en doet bovendien geen recht aan de invloed die vanuit de zwarte en gekleurde bevolking zelf hierop werd uitgeoefend. De gegevens spreken duidelijke taal. Voor ruim 60% van de manumissies werd een vrijkoopsom betaald. Deze werd in tweederde van de gevallen door de slaaf zelf opgebracht. Wanneer een derde partij betrokken was bij de vrijkoop, dan was dit in minder dan een kwart van de gevallen een blanke. In een derde van de gevallen

werd de vrijkoopsom opgebracht door een andere slaaf. In veel gevallen waren familieleden, partners of vrienden behulpzaam bij het realiseren van manumissie.

Welke factoren meesters motiveerden om met manumissie in te stemmen valt vrijwel niet vast te stellen. Economische neergang of stagnatie kunnen een rol hebben gespeeld, maar deze factor valt vrijwel niet te isoleren van alle andere omstandigheden die van invloed kunnen zijn geweest: de omvang en frequentie van de slavenaanvoer in de kolonie, krimp van de slavenbevolking als gevolg van demografische factoren of geweld, hoge kosten van onderhoud als gevolg van voedselschaarste door misoogsten en uiteindelijk de altijd aanwezige dreiging van marronage, voornamelijk via de relatief eenvoudige vluchtroute naar de vaste kust. En uiteindelijk kreeg de meester bij manumissie in de meeste gevallen financiële compensatie voor het verlies van zijn slaaf. Het beeld dat ontstaat is tegengesteld aan dat van de passieve slaaf die door een op kosten bezuinigende meester vrij wordt gelaten; Curaçaose slaven zochten actief naar middelen om vrijheid te realiseren en de meesters maakten hiertegen geen bezwaar zolang men het maar eens kon worden over het geldbedrag.

Dat de meesters en het Curaçaose gouvernement weinig geneigd waren om manumissie tegen te gaan is waarschijnlijk mede te verklaren uit het feit dat dit niet leidde tot het ontstaan van een omvangrijke verpauperde vrije zwarte en gekleurde bevolking, die een last voor de samenleving vormde. Er zijn wel gevallen bekend waarin vrijgelaten slaven, of eerder door hun meesters in de steek gelaten bejaarde en invalide slaven, zich met bedelen en stelen in leven moesten houden. Maar in het algemeen lijkt de vrije bevolking, in ieder geval in de stad en de haven, voldoende mogelijkheden te hebben gehad om een inkomen te verwerven. Bovendien betrof bijna de helft van de manumissies kinderen die, naar aangenomen mag worden, voornamelijk door hun ouders werden onderhouden tot zij voor zichzelf konden zorgen.

Dankzij deze omstandigheden was er al aan het einde van de zeventiende eeuw een vrije zwarte en gekleurde bevolkingsgroep, die in de volgende eeuw snel groeide. Begin achttiende eeuw, omstreeks de periode van de Spaanse Successieoorlog waren er naar alle waarschijnlijkheid al enige honderden vrije niet-blanke personen. Dit waren deels ook al vroeg economisch succesvolle personen die in staat waren zelf slaven te kopen op de Curaçaose slavenmarkt. Slavenbezit onder vrijen van Afrikaanse afkomst was gedurende de gehele achttiende eeuw niet uitzonderlijk. Slaven werden binnen deze groep niet anders ingezet dan bij de blanke bevolking: zij werden als arbeidskrachten verhuurd in de stad en de haven en aan boord van de schepen of zij werkten op plantages en in tuinen. Het enige waaruit blijkt dat de vrije bevolking mogelijk iets anders aankeek tegen hun slavenbezit dan blanke meesters, is dat zwarten en gekleurden in verhouding veel meer slaven gratis manumitteerden.

Aankoop en verkoop van onroerend goed door vrije zwarten en gekleurden was evenmin uitzonderlijk, maar meer geconcentreerd in Willemstad, met name in Otrobanda, dan op het platteland. In Otrobanda ontstond gedurende de eerste helft van de achttiende eeuw een, naar het zich laat aanzien, redelijk welvarende, rooms-katholieke zeemansgemeenschap bestaande uit blanken en niet-blanken, vrijen en slaven. De vrije niet-blanke bevolking vormde formeel geen afzonderlijk juridische categorie, zoals de slaven, maar in de praktijk werden zij wel vaak als zodanig behandeld. Niet alleen werden zij in plaatselijk

uitgevaardigde plakkaten vaak in één adem met de slavenbevolking genoemd en op gelijke wijze gestraft – het spreekt boekdelen dat blanken vrije zwarten en gekleurden aanduiden als ‘vrije slaven’. De ongelijke positie ten opzichte van de blanke groep kwam ook tot uiting in de geringere waarde die aan getuigenissen van vrije niet-blanken werd toegekend. Dit gebruik was in de praktijk op de lange duur waarschijnlijk niet goed vol te houden omdat er veel gevallen waren van gebeurtenissen op zee waarbij de enige getuigen niet-blanken waren.

Flagrante schendingen van basale rechten, zoals in het geval van de vrije zwarte vrouw Mariana Franko, die samen met haar partner, de bomba Pedro Anthonij, na een schijnproces door de raad werd veroordeeld voor diefstal en heling maar in de Republiek vernietiging van dit vonnis wist te bewerkstelligen, waren misschien niet aan de orde van de dag, maar het is evenmin waarschijnlijk dat haar geval geheel op zichzelf stond. Het is alleen dankzij Mariana’s uitzonderlijke doorzettingsvermogen en moed om haar recht te halen in de Republiek, dat informatie over haar casus bewaard is gebleven. Wanneer zij dit niet had gedaan, was haar veroordeling zeer waarschijnlijk onopgemerkt gebleven. Er zijn ongetwijfeld meer Mariana Franko’s en Pedro Anthonij’s geweest, getuige ook de kritiek van fiscaal Hubertus Coerman op het functioneren van het Curaçaose rechtssysteem.

Er waren wel grenzen aan de wijze waarop het gouvernement de vrije bevolking kon bejegenen. In de eerste plaats waren de wetgevende bevoegdheden van gouverneur en raden beperkt. Deze gingen niet verder dan het handhaven van orde, rust en veiligheid. Veel van de uitgevaardigde plakkaten gericht tegen de niet-blanke bevolking waren discriminerend en vernederend, maar wezenlijke zaken zoals erf- en familierecht konden niet worden aangetast. Daarom waren er vrijwel geen belemmeringen voor beroepsuitoefening en vermogensopbouw, waarbij huwelijken en erfenissen uiteraard een belangrijke rol speelden. Het is wel duidelijk dat er een wens leefde om de economische en de daarmee samenhangende maatschappelijke mogelijkheden voor vrije zwarten en gekleurden te beperken. Dit blijkt uit oproepen vanuit de blanke bevolking om vrijen te weren uit de regionale handel- en scheepvaart, omdat hun concurrentie werd gevoeld, of om een verbod op huwelijken tussen blanken en niet-blanken, mogelijk mede om te voorkomen dat blank vermogen in niet-blanke handen kwam. Maar het koloniaal gouvernement kon hieraan niet tegemoet komen – alleen de Staten-Generaal zouden dergelijke wetgeving kunnen uitvaardigen – en wilde dat uiteindelijk ook niet.

Een eerste reden hiervoor was dat de vrijen rond het midden van de achttiende eeuw op vrijwel alle niveaus volledig in de Curaçaose economie waren geïntegreerd: er waren niet alleen zwarte en gekleurde matrozen, maar ook schippers en enkele reders en assuradeurs, niet alleen marktventers en winkelhouders maar ook kooplieden met internationale contacten, niet alleen kleine veeboeren, maar ook plantagehouders. Er waren midden achttiende eeuw gekleurde families die als ‘machtig’ werden bestempeld. Deze groep schofferen met wetgeving die hen maatschappelijk en economisch zou uitsluiten zou niet bevorderend zijn voor de stabiliteit van de samenleving. De tweede reden, die direct hiermee is verbonden, is de onmisbaarheid van de vrije groep voor de defensie en ordehandhaving.

Vanaf het midden van de achttiende eeuw bestond er een delicaat evenwicht in de verhouding tussen gouvernement, blanke burgerij en vrije zwarte en gekleurde bevolking. Burgers en gouvernement wantrouwden de vrije zwarten en gekleurden vanwege hun

veronderstelde verbondenheid met de slavenbevolking, een mengeling van vrees voor hun numerieke overmacht en achterdocht. Dit kwam tot uiting in een neiging om vrijen steeds weer af te schilderen als in de aard immoreel – de vrouwen waren hoeren en de mannen waren dieven, helers en luie dronkenlappen en vechtersbazen – waarmee ook allerlei betugelende wetgeving kon worden gerechtvaardigd.

Maar er bestond ook een wederzijds wantrouwen tussen gouvernement en burgerij. Het gouvernement kon niet altijd vertrouwen op de burgerij, zeker niet inzake defensie en ordehandhaving. Burgers onttrokken zich aan hun verplichting in de schutterij te dienen, terwijl er soms in het geheel geen functionerende burgerwacht was. De burgerij wenste zo min mogelijk inmenging van de overheid en had de neiging, zeker de vooraanstaanden en vermogenden onder hen, om zichzelf te beschouwen als boven de wet verheven. Dit leidde tot illegale toe-eigening van Compagnies gronden (de zending door de bewindhebbers van de WIC van een landmeter om landbezit op te nemen kon effectief door plantage-eigenaren worden geblokkeerd), door het gouvernement getolereerde ontduiking van belasting op slaven (er was een gebruik ontstaan waarbij de aanslag was gebaseerd op een schatting in plaats van het werkelijk aantal slaven) en onttrekking aan strafvervolging (men meende een privilege te hebben dat het onmogelijk maakte om een burger in het huis van een andere burger te arresteren). Deze moeizame relatie tussen gouvernement en burgerij kwam ook tot uiting in de strijd om het commando over de vrije negers en mulatten. Het gouvernement weigerde dit uit handen te geven aan de burgerij omdat die daarmee de beschikking zou krijgen over een gevaarlijk machtsmiddel. De vrije zwarten en gekleurden bleken loyaal en betrouwbaar en genoten door de band met het gouvernement een zekere bescherming tegen de blanke bevolking. Het gouvernement was afhankelijk van de vrijen voor defensie en ordehandhaving, met name ten opzichte van de slavenbevolking, dus het kon zich niet permitteren deze bevolkingsgroep al te zeer tegen zich in te nemen.

Tijdens het laatste decennium van de achttiende eeuw moet er twijfel zijn ontstaan over de loyaliteit en betrouwbaarheid van de vrije bevolking aan het gouvernement. Er waren klachten over hun optreden tijdens de slavenopstand van 1795 terwijl de revolutionaire ideeën bij hen bleken aan te slaan. En dat op een moment dat er grote politieke onrust was die in volslagen chaos dreigde over te gaan als gevolg van een onbetrouwbaar en slecht in de hand te houden garnizoen en een door politieke tegenstellingen gespleten marine.

Het hebben van controle over de vrije gewapende milities was toen meer dan ooit van belang, zowel voor gouvernement als burgerij. Temeer ook omdat de vrije bevolking inmiddels verder was toegenomen en daarmee ook hun militaire kracht. Rond 1790 was de vrije niet-blanke bevolkingsgroep met ruim 3.700 personen net iets groter dan de blanke, die ruim 3.500 personen telde. De lichter gekleurde ‘mestiezen’ waren sinds eind jaren zestig al onder controle gebracht door incorporatie in de blanke burgerwacht. Eind 1796 kreeg de burgerij door de benoeming van hun kapitein, Lauffer, tot gouverneur a.i. eindelijk ook het commando over de vrije korpsen. In 1797 waren, afgezien van de vrijen die in de artillerie van de Nationale Garde dienden, totaal 635 vrijen in de Curaçaose verdedigingsmacht opgenomen, waarvan 417 in de vrije korpsen in de stad. Hun aantal was daarmee vrijwel even groot als het aantal militairen van het garnizoen. Het was een belangrijke macht die, bekeken

vanuit het gezichtspunt van het gouvernement, niet in verkeerde handen mocht vallen.

Er was een politiek bewustzijn en streven naar een gelijke positie ten opzichte van de blanken onder de vrije bevolking, maar duidelijke vrije gekleurde politieke leiders, zoals André Rigaud en Julien Raimond in Sain-Domingue, kunnen op Curaçao niet worden geïdentificeerd. Lauffer vreesde waarschijnlijk nog het meest de kapiteins van de vrije negers en vrije mulatten en vond het daarom raadzaam om zwarten en gekleurden niet onder hun commando te concentreren maar te spreiden over meerdere eenheden van de Nationale Garde. Daarnaast zouden misschien enkele schippers, die officiersrangen bekleedden bij de artillerie, problemen kunnen veroorzaken. Na het incident in Plaisiertuin wist Lauffer echter exact wie hij wat dat betreft niet kon vertrouwen, waarna hij deze mannen met veel machtsvertoon onschadelijk maakte.

Bedreigender waren enkele blanke personen, mannen die maatschappelijk gezien Lauffers gelijken waren, kritisch stonden ten aanzien van zijn bestuur, en tegelijkertijd nauw verbonden waren met de rooms-katholieke niet-blanke zeemansgemeenschap van Otrobanda. Zij genoten aanzien bij zowel de blanke als de zwarte en gekleurde bevolking. Door de functies die zij bekleedden binnen het Curaçaose defensieapparaat en door nauwe relaties met de revolutionaire gouvernementen in de Franse koloniën, hadden zij bovendien toegang tot manschappen, wapens en eventueel Franse militaire steun. Het is niet onaannemelijk dat Lauffer een bewust beleid heeft gevoerd om deze mannen politiek te elimineren.

Lauffer vertegenwoordigde een blanke groep die op geen enkel moment na de Patriottische machtsovername heeft overwogen om aan de vrije niet-blanke bevolking enige concessie te doen in een richting van een meer gelijke behandeling. De bewuste creatie van een dreiging in de vorm van een geplande opstand en bevrijding van de slaven, waarbij een gecompliceerde internationale situatie, Amerikaanse beschuldigingen over betrokkenheid van het gouvernement bij de kaapvaart en diplomatieke druk mogelijk het laatste zetje hebben gegeven, sloeg aan. Lauffers verhaal werd geloofwaardig geacht omdat ontwikkelingen in Saint-Domingue en Guadeloupe hadden bewezen dat het onbestaanbare, de volledige emancipatie van de vrije niet-blanken met de blanken en de afschaffing van de slavernij, mogelijk was. Dat kon, zo werd grif aangenomen, allen maar leiden tot chaos en huiveringwekkende wreedheden. Een grotere mate van gelijkheid van vrije niet-blanken, laat staan de afschaffing van de slavernij, werd onverenigbaar geacht met orde en veiligheid. In het moederland, waar men nauwelijks een idee had van het leven in de koloniën en van het instituut slavernij en waar bovendien weerzin bestond tegen de radicale Franse ideeën, werd Lauffers verhaal volledig geloofd en zijn beleid gesteund. Lauffers tegenstanders en critici werden op geen enkel moment serieus genomen. Zelfs het feit dat Lauffer uiteindelijk de bescherming van de Britten inriep zou hem worden vergeven. De vrije niet-blanke bevolking, die misschien gedurende enige tijd in deze revolutionaire periode de hoop heeft gehad dat er verandering mogelijk was, zal duidelijk zijn geworden dat de ontwikkelingen in een andere richting zouden verlopen. Wie kon vertrok, met name naar de Deense kolonie St. Thomas.